

ЗАМІНА ВИКОНАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОBOB'ЯЗКІВ, НЕСУМІСНИХ ІЗ ПЕРЕКОНАННЯМИ ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В. Ф. Влад, доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри конституційного права
Навчально-науковий інститут права та психології Національної
академії внутрішніх справ
orcid.org/0000-0002-7180-8096

Г. А. Карелова, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-науковий інститут права імені Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
orcid.org/0000-0002-2693-8406

А. М. Талах, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії держави і права та конституційного права,
Навчально-науковий інститут права та безпеки
імені Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
orcid.org/0000-0002-9517-0920

В. В. Заросило, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права
Навчально-науковий інститут права та безпеки
імені Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
orcid.org/0000-0003-3151-3581

Стаття присвячена дослідженню конституційно-правових засад заміни виконання юридичних обов'язків, несумісних із переконаннями людини, у системі гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні. Увагу зосереджено на співвідношенні обов'язку перед державою та права особи на свободу світогляду і віросповідання, а також на межах допустимого втручання держави у сферу особистих переконань.

Досліджено зміст права на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, якщо їх реалізація суперечить релігійним, світоглядним або моральним переконанням особи, з урахуванням національного законодавства, конституційних принципів та сучасних умов воєнного стану в Україні. Проаналізовано правову природу альтернативної невійськової служби як найбільш відомої форми реалізації такого права, а також окреслено проблеми її нормативного закріплення, процедурного забезпечення та практичного застосування.

Обґрунтовано, що право на заміну виконання окремих юридичних обов'язків має розглядатися не як виняток із загального правила, а як складова конституційного механізму забезпечення прав людини в демократичній правовій державі. Доведено, що належне нормативне врегулювання відповідних процедур сприяє зміцненню довіри до держави, підвищенню легітимності правових приписів і формуванню збалансованої державної політики у сфері захисту прав людини.

Виявлено, що чинне правове регулювання в Україні потребує подальшого вдосконалення в частині уточнення підстав, умов і процедур заміни виконання юридичних обов'язків, несумісних із переконаннями людини. Встановлено доцільність системного оновлення юридичного забезпечення цієї сфери з урахуванням конституційних стандартів, міжнародних підходів до захисту свободи совісті та актуальних потреб держави в період воєнного стану.

Ключові слова: права людини, Конституція України, основоположні права, право на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, свобода віросповідання, юридичний обов'язок, держава, воєнний стан в Україні, альтернативна невійськова служба, юридичне забезпечення, державна політика, правові норми.

© В. Ф. Влад, Г. А. Карелова, А. М. Талах, В. В. Заросило, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Vlad V., Karelova G., Talakh A., Zarosylo V. Substitution of the performance of legal obligations incompatible with a person's beliefs: a constitutional and legal perspective

This article examines the constitutional and legal foundations for the substitution of legal obligations incompatible with an individual's beliefs within the system of guarantees for human and civil rights and freedoms in Ukraine. Attention is focused on the relationship between the duty to the state and the individual's right to freedom of worldview and religion, as well as on the limits of permissible state interference in the sphere of personal beliefs.

The content of the right to substitute the performance of certain legal obligations, if their fulfillment conflicts with a person's religious, worldview, or moral convictions, is examined, taking into account national legislation, constitutional principles, and the current conditions of martial law in Ukraine. The legal nature of alternative non-military service as the most well-known form of exercising this right is analyzed, and the problems of its normative establishment, procedural support, and practical application are outlined.

It is argued that the right to substitute the performance of certain legal obligations should be viewed not as an exception to the general rule, but as a component of the constitutional mechanism for ensuring human rights in a democratic state governed by the rule of law. It is demonstrated that proper regulatory framework for relevant procedures contributes to strengthening trust in the state, enhancing the legitimacy of legal provisions, and shaping a balanced state policy in the field of human rights protection.

It has been found that the current legal regulation in Ukraine requires further improvement in terms of clarifying the grounds, conditions, and procedures for substituting the performance of legal duties that are incompatible with a person's beliefs. The study establishes the need for a systematic update of the legal framework in this area, taking into account constitutional standards, international approaches to the protection of freedom of conscience, and the state's current needs during a period of martial law.

Key words: human rights, Constitution of Ukraine, fundamental rights, right to substitute the performance of certain legal obligations, freedom of religion, legal obligation, state, martial law in Ukraine, alternative non-military service, legal framework, state policy, legal norms.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку демократичної, правової та соціальної держави особливої актуальності набуває питання узгодження юридичних обов'язків особи з її світоглядними, релігійними та моральними переконаннями. Конституційний лад України, ґрунтуючись на визнанні людини, її життя, гідності, свободи та безпеки найвищою соціальною цінністю, водночас покладає на громадян низку обов'язків, виконання яких є необхідним для забезпечення стабільності державного механізму, суспільного порядку та національної безпеки. Проте у практиці правозастосування виникають ситуації, за яких виконання окремих юридичних обов'язків може суперечити внутрішнім переконанням людини, що зумовлює потребу у правовому врегулюванні механізмів їх заміни або альтернативного виконання.

Особливої гостроти зазначена проблема набуває в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні, коли посилюється значення публічного інтересу, зростає обсяг обов'язків громадян перед державою та одночасно актуалізується потреба у збереженні належного рівня гарантій основоположних прав і свобод людини. Йдеться насамперед про свободу світогляду і віросповідання, право на повагу до людської гідності, а також про можливість заміни виконання окремих юридичних обов'язків, несумісних із переконаннями особи, зокрема у формі альтернативної невійськової служби чи інших правових механізмів. За таких умов важливого значення набуває з'ясування конституційної природи цього права, меж його реалізації, а також допустимих меж державного втручання в означену сферу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика заміни виконання юридичних обов'язків, несумісних із переконаннями людини, формується на перетині конституційного права, теорії прав людини, свободи світогляду і віросповідання, а також досліджень правового статусу релігійних організацій та меж державного примусу. У вітчизняній юридичній науці окремі аспекти цієї тематики висвітлювали Ю. М. Тодика, Л. К. Байрачна, В. В. Хромей, Ю. Ю. Пайда, А. Ю. Олійник, О. В. Члевик, які у своїх працях аналізували зміст свободи світогляду і віросповідання, конституційну природу прав і свобод людини, співвідношення свободи та юридичного обов'язку, а також допустимі межі обмеження прав в інтересах держави і суспільства. У наукових підходах зазначених авторів простежується спільна увага до необхідності забезпечення балансу між публічними інтересами держави та автономією особи, хоча безпосередньо право на заміну виконання окремих юридичних обов'язків за мотивами переконань досліджене фрагментарно й переважно крізь призму свободи совісті або альтернативної невійськової служби.

Метою дослідження є комплексний аналіз конституційно-правових засад заміни виконання юридичних обов'язків, несумісних із переконаннями людини

Виклад основного матеріалу. Конституційно-правовий аналіз заміни виконання юридичних обов'язків, несумісних із переконаннями людини, має виходити з того, що в українській правовій системі проблема співвідношення свободи особи та обов'язків перед державою не розглядається як суто приватне питання морального вибору, а належить до фундаментальних характеристик правового статусу людини і громадянина. Конституція України закріплює свободу світогляду і віросповідання як одне з базових особистих прав, водночас встановлюючи, що ніхто не може бути увільнений від обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань, однак у разі, якщо виконання військового

обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, такий обов'язок має бути замінений альтернативною невійськовою службою [1]. Саме ця конституційна формула демонструє особливість вітчизняного підходу: загальне правило полягає у пріоритеті обов'язку дотримання закону, а виняток допускається лише у випадках, прямо передбачених Основним Законом. У цьому сенсі право на заміну виконання окремого юридичного обов'язку не існує як необмежена дискреція особи самостійно визначати, які саме державні приписи відповідають чи не відповідають її переконанням, а функціонує як нормативно визначений інститут, що повинен мати чіткі межі, процедури та гарантії. Водночас сама наявність такого винятку має глибоке конституційне значення, оскільки засвідчує, що правова держава не може цілком ігнорувати внутрішній світ особи, її совість, релігійні настанови та світоглядні орієнтири, особливо тоді, коли йдеться про використання зброї, участь у військовій діяльності або інші дії, які безпосередньо торкаються моральної ідентичності людини. Отже, конституційний вимір досліджуваної проблеми полягає не лише у фіксації певного винятку із загального обов'язку, а й у визнанні того, що людська гідність, автономія переконань і свобода совісті зберігають значення навіть у сфері публічно-правових обов'язків.

Зазначений підхід потребує розгляду у системному зв'язку з положеннями статті 64 Конституції України, відповідно до якої конституційні права і свободи можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених Конституцією, а в умовах воєнного чи надзвичайного стану допускається встановлення окремих обмежень із зазначенням строку їх дії [2]. Із цього випливає, що свобода світогляду і віросповідання не є абсолютною у своїй зовнішній формі прояву, тоді як внутрішнє право людини мати певні переконання, дотримуватися їх та не зазнавати примусу до їх зміни становить ядро особистої автономії. У практичному вимірі це означає, що держава має право обмежувати окремі способи реалізації свободи віросповідання, коли цього вимагають громадський порядок, охорона здоров'я, безпека чи права інших осіб, але не може довільно нівелювати сам зміст права на переконання. Саме тому конституційна конструкція альтернативної невійськової служби є особливим механізмом узгодження двох рівнозначних конституційних цінностей: з одного боку, обов'язку захисту Вітчизни, а з іншого – поваги до свободи совісті. В українській моделі цей баланс побудовано досить обережно і доволі вузько, оскільки Конституція прямо згадує лише виконання військового обов'язку, а не будь-якого іншого юридичного обов'язку, який може суперечити переконанням людини. Проте саме з цієї норми випливає важливий загальнотеоретичний висновок: законодавець визнає саму можливість ситуації, коли суспільно значущий публічний обов'язок має бути реалізований не в первинній, а в альтернативній формі, якщо це необхідно для збереження конституційного балансу між публічним інтересом і внутрішньою свободою особи. З огляду на це заміна юридичного обов'язку не повинна тлумачитися як привілей, а має сприйматися як форма правового компромісу, що дає змогу особі виконати обов'язок перед суспільством без руйнування власної світоглядної цілісності.

Спеціальне нормативне розгортання цього конституційного припису здійснюється у Законі України «Про альтернативну (невійськову) службу», який визначає альтернативну службу як службу, що запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством [3]. У цьому формулюванні вже міститься надзвичайно важливий правовий акцент: йдеться не про звільнення від обов'язку, а саме про його іншу форму реалізації. Право на таку службу закон пов'язує з наявністю релігійних переконань, які суперечать виконанню військового обов'язку, і з належністю особи до релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю. Така модель історично відповідала етапу становлення українського законодавства, однак сьогодні вона все частіше розглядається як надто вузька, оскільки зводить свободу совісті переважно до інституціоналізованого релігійного членства та не охоплює належним чином інші переконання – етичні, філософські, моральні або антимілітаристські, які також можуть бути ширими і глибокими. Додатково закон передбачає, що на альтернативну службу направляються громадяни, які підлягають призову на строкову військову службу, особисто заявили про неможливість її проходження через релігійні переконання та підтвердили істинність таких переконань [3]. Отже, чинне регулювання побудоване на поєднанні матеріальних і процедурних умов, де значну роль відіграють не лише переконання як внутрішній стан, а й механізми їх зовнішнього підтвердження, що вже само по собі породжує ризики надмірного втручання держави у сферу, яка має бути максимально делікатною. У доктринальному сенсі тут виникає складне питання: якою мірою держава може перевіряти справжність переконань, не перетворюючи таку перевірку на приховану форму дискримінації або примусу до самоідентифікації у релігійній сфері. Саме цей аспект є одним із найбільш дискусійних у сучасному українському правозастосуванні.

Не менш важливим є зв'язок досліджуваної проблеми із Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації», який закладає загальні правові основи забезпечення свободи совісті в державі [4]. Значення цього акта полягає в тому, що він формує ширший нормативний контекст, у межах якого слід інтерпретувати право на заміну виконання військового обов'язку. Свобода совісті в українському праві охоплює не лише можливість обирати релігію, змінювати її або не сповідувати жодної, а й право діяти відповідно до власних переконань у межах, що не порушують закон і права інших осіб. Саме тому альтернативна невійськова служба є не ізольованою пільгою для окремої категорії громадян, а одним із практичних способів юридичного забезпечення свободи совісті. Водночас чинне законодавство не створює цілісної концепції

права особи на заміну інших юридичних обов'язків, що можуть суперечити її переконанням. Українська модель залишається фрагментарною: вона досить чітко визнає виняток щодо військового обов'язку, але не виробляє загальних конституційних критеріїв, за якими могли б оцінюватися інші подібні конфлікти між правовим приписом і внутрішнім переконанням особи. Звідси випливає важлива наукова проблема: чи слід виводити з конституційного принципу поваги до гідності та свободи совісті ширше право на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, чи все ж законодавець має зберігати казуальний, точковий підхід, обмежуючи таке право лише спеціально названими випадками. На сучасному етапі українське законодавство схиляється до другого варіанта, однак розвиток прав людини та збільшення різноманіття світоглядних позицій у суспільстві об'єктивно вимагають глибшої доктринальної переоцінки цього питання.

Особливої складності зазначена проблематика набуває у зв'язку з мобілізаційним законодавством та особливим періодом. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначає правові основи мобілізації, повноваження органів влади й обов'язки громадян щодо здійснення мобілізаційних заходів [5]. На цьому тлі виявляється одна з головних колізій сучасного правового регулювання: закон про альтернативну службу історично орієнтований на заміну саме строкової військової служби, тоді як реалії повномасштабної війни та мобілізації ставлять питання про поведінку особи, переконання якої несумісні з військовою службою в умовах призову за мобілізацією. Це означає, що між конституційною нормою, яка говорить про заміну виконання військового обов'язку альтернативною службою, і поточним галузевим регулюванням, яке прив'язує альтернативну службу до строкового призову, виникає розрив. Теоретично конституційний зміст права виглядає ширшим, ніж механізм його законодавчої реалізації. Звідси походять і суперечності судової та адміністративної практики, коли одні підходи виходять із безпосередньої дії Конституції та намагаються тлумачити її в дусі пріоритету прав людини, а інші спираються на формальне буквальне розуміння спеціального закону. Такий стан речей є небезпечним для принципу правової визначеності, оскільки громадянин не може наперед точно передбачити, чи буде його посилення на переконання визнане юридично значущим, а державні органи діють у ситуації нормативної неповноти. Для правової держави така ситуація є небажаною, адже конфлікт між обов'язком захисту країни і свободою совісті має вирішуватися не ситуативно, а через чітко визначену та однаково застосовувану процедуру.

В умовах воєнного стану наведені суперечності посилюються ще більше, оскільки Закон України «Про правовий режим воєнного стану» прямо передбачає можливість тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини та громадянина у межах, визначених указом Президента та законом [6]. Водночас сам Закон «Про альтернативну (невійськову) службу» містить положення про те, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку дії таких обмежень [3]. Із цього випливає, що український законодавець не заперечує існування самого права навіть за екстраординарних умов, але допускає його звуження. Тут постає ключове конституційне питання пропорційності: якою саме мірою, в яких формах і на який час держава може обмежити реалізацію цього права, не зруйнувавши його сутність. Якщо обмеження фактично веде до повної неможливості реалізації альтернативного способу виконання військового обов'язку, виникає сумнів у відповідності такого підходу конституційній вимозі балансу між безпекою і правами людини. Потрібно враховувати, що воєнний стан не скасовує дію Конституції як цілісного акта і не усуває обов'язку держави діяти в межах верховенства права. Тому надзвичайні умови не можуть бути аргументом для автоматичного нехтування переконаннями особи, а лише підставою для встановлення особливих процедур, додаткових гарантій перевірки, обмеження строків, умов або видів альтернативної служби. Конституційно виправданим виглядав би такий підхід, за якого особа не усувається від обов'язку перед суспільством, але реалізує його в іншій соціально корисній формі, сумісній із її совістю і водночас корисній для держави в період війни.

Важливе значення для юридичного забезпечення досліджуваного права має підзаконний механізм, установлений постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1999 року № 2066, якою затверджено нормативно-правові акти щодо застосування Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» [7]. Значення цієї постанови не зводиться лише до технічного оформлення процедур. Саме на рівні підзаконного регулювання конкретизуються питання подання заяви, розгляду документів, діяльності відповідних органів, спрямування громадян на службу та організації її проходження. Проте наявність підзаконної деталізації не усуває ключової проблеми: чинні процедурні механізми в основному були сконструйовані для мирного часу і для класичної моделі строкової служби, а не для ситуації масової мобілізації та тривалого воєнного конфлікту. Це означає, що навіть за наявності формального нормативного інструментарію він може виявлятися функціонально недостатнім. У результаті право, гарантоване Конституцією і законом, ризикує залишитися декларативним через відсутність пристосованих до сучасних умов процедур його реалізації. Для конституційно-правового підходу тут принципово важливо розуміти: юридичне забезпечення права складається не лише з проголошення норми, а й зі створення реальної, доступної, передбачуваної та ефективної процедури, якою особа може скористатися без надмірного процесуального тягаря. Якщо держава формально визнає право, але фактично не забезпечує працездатний адміністративний механізм його реалізації, це свідчить про дефіцит позитивних зобов'язань у сфері прав людини. Саме тому вдосконалення підзаконних процедур є не технічним, а безпосередньо конституційним завданням.

Сучасні українські наукові дослідження дедалі чіткіше фіксують, що альтернатива виконанню військового обов'язку має розглядатися не лише як релігійно-правова, а як ширша праволюднна проблема. І. М. Шопіна у статті «Альтернативна невійськова служба: проблеми і перспективи» наголошує на наявності колізії між релігійними переконаннями окремих громадян та оборонними потребами держави в умовах воєнного стану, а також обґрунтовує необхідність гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами [8]. У цьому контексті особливого значення набуває питання, чи повинно право на альтернативну службу пов'язуватися виключно з членством у певній релігійній організації, чи його слід визнавати і за особами, переконання яких мають інший характер, але є не менш щирими та глибокими. Доктринально перевага другого підходу виглядає більш переконливою, оскільки свобода совісті не вичерпується лише конфесійною належністю. З позицій конституційної антропології об'єктом захисту є не тільки релігія як інститут, а передусім особа з її внутрішнім *moral self*, здатністю діяти відповідно до глибоких світоглядних установок. Надмірне зведення цього права до конфесійного критерію може спричинити нерівність між віруючими різних типів і невіруючими, чий етичні переконання також вступають у конфлікт із військовою службою. Водночас, розширюючи коло підстав, держава мусить забезпечити справедливий механізм перевірки щирості переконань, щоб уникнути зловживань і перетворення права на інструмент простого ухилення від обов'язку. Отже, наукова дискусія в Україні фактично зосереджена навколо двох взаємопов'язаних завдань: недопущення надмірного звуження свободи совісті та збереження належного рівня обороноздатності держави. Саме в цій точці має формуватися оновлена державна політика у сфері альтернативного виконання юридичних обов'язків.

Подальший розвиток цієї думки простежується у новітніх працях, де право на альтернативну службу прямо аналізується кризь призму міжнародних стандартів, судової практики та регуляторних прогаєли. Б. Мохончук і О. Ковтуненко у праці «Альтернативна служба з міркувань совісті: міжнародні стандарти, судова практика та проблеми регулювання в Україні» звертають увагу на те, що чинне українське законодавство фактично унеможлиблює проходження альтернативної служби в умовах воєнного стану, а після змін останніх років проблематика залишається нерегульованою і в аспекті майбутнього правозастосування [9]. Такий висновок є принциповим, адже він демонструє розбіжність між конституційним принципом і повсякденною регуляторною реальністю. У свою чергу Н. І. Марич обґрунтовує, що право громадянина на заміну виконання військового обов'язку альтернативною невійськовою службою слід розглядати як окремий елемент системи прав людини, а не лише як вузькотехнічну норму спеціального законодавства [9]. У межах конституційно-правового підходу цей висновок має серйозні наслідки. Якщо відповідне право визнається елементом свободи віросповідання і ширше – свободи совісті, то його звуження повинно оцінюватися не лише з позиції зручності мобілізаційного адміністрування, а й з позиції відповідності принципам верховенства права, недискримінації та пропорційності. Це означає, що майбутнє вдосконалення законодавства має йти не шляхом повного усунення альтернативи в умовах війни, а шляхом її трансформації у форми, корисні для держави та сумісні з переконаннями людини: робота в медичній, соціальній, рятувальній, гуманітарній, інфраструктурній або іншій суспільно значущій сфері. Така модель не послаблює державу, а навпаки, робить її правову політику більш стійкою і легітимною.

У контексті доктринального осмислення варто також враховувати напрацювання українських науковців щодо судового захисту свободи віросповідання і меж допустимого втручання держави в цю сферу. Є. В. Ткаченко у праці «Право на свободу віросповідання: судовий захист та деякі проблеми реалізації», а також сучасні дослідження права на свободу віросповідання в умовах воєнного стану підкреслюють, що релігійна свобода не може зводитися до декларативного визнання без належних судових та адміністративних гарантій [10]. Для теми заміни юридичних обов'язків це означає, що особа повинна мати не лише можливість звернутися із відповідною заявою, а й реальні засоби оскарження відмови, чіткі стандарти доказування ширості переконань, передбачуваність строків та недопустимість дискримінаційного підходу з боку адміністративних органів. Судовий контроль у цій сфері має бути особливо уважним, адже йдеться про конфлікт між владними рішеннями та глибинною сферою світоглядної самоідентифікації особи. У цьому конфлікті завдання суду полягає не в підміні законодавця чи воєнно-політичного керівництва, а в перевірці того, чи зберегла держава межі конституційної розсудливості, чи не застосувала надмірне втручання і чи надала людині реальну можливість виконати свій обов'язок у сумісний із її совістю спосіб. Отже, конституційно-правовий аспект досліджуваної проблеми неминуче виходить за межі суто законодавчого тексту і включає проблематику правозастосування, адміністративної практики, судового захисту та якості нормативної техніки. Саме через ці елементи стає зрозуміло, наскільки проголошене право є дійсно ефективним, а не ілюзорним.

Узагальнюючи наведене, слід констатувати, що українська модель заміни виконання юридичних обов'язків, несумісних із переконаннями людини, перебуває на етапі, коли базовий конституційний фундамент уже існує, однак його галузеве й процедурне розгортання не відповідає повною мірою сучасним умовам і потребам правової держави. Конституція України заклала принципову можливість заміни виконання військового обов'язку альтернативною невійськовою службою, а спеціальне законодавство деталізувало цю конструкцію, але зробило це у межах моделі, орієнтованої переважно на строкову службу та релігійні переконання у вузькому

конфесійному значенні. Воєнний стан, мобілізація, трансформація оборонних потреб держави та зміна праволюдського дискурсу показали, що така модель потребує серйозного перегляду.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, заміна виконання юридичних обов'язків, несумісних із переконаннями людини, становить важливий конституційно-правовий механізм узгодження інтересів особи, суспільства та держави. У демократичній правовій державі юридичний обов'язок не може розглядатися ізольовано від основоположних прав людини, зокрема свободи світогляду і віросповідання, права на людську гідність та права діяти відповідно до власних переконань у межах, визначених законом. Саме тому право на заміну виконання окремих юридичних обов'язків слід оцінювати не як виняткову поступку держави, а як складову конституційної моделі правового балансу, за якої особа не звільняється від суспільно значущого обов'язку, а реалізує його в іншій, правомірній і сумісній зі своєю совістю формі.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що Конституція України закріплює базовий нормативний фундамент для визнання такого підходу, однак галузеве законодавство розвиває його лише частково та переважно у сфері альтернативної невійськової служби. Це свідчить про фрагментарність чинного правового регулювання, адже існуюча нормативна модель не утворює цілісного механізму заміни виконання юридичних обов'язків, несумісних із переконаннями людини, а обмежується окремими випадками, що історично були законодавчо конкретизовані. За таких умов між конституційними приписами, сучасними потребами захисту прав людини та реаліями правозастосування виникає певний розрив, який особливо гостро проявляється в умовах воєнного стану в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр>
2. Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України від 12.12.1991 № 1975-ХІІ // База даних *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1975-12>
3. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 № 987-ХІІ // База даних *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/987-12>
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-ХІІ // База даних *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3543-12>
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>
6. Про затвердження нормативно-правових актів щодо застосування Закону України Про альтернативну (невійськову) службу : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 № 2066 // База даних *Законодавство України / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2066-99-п>
7. Шопіна І. М. Альтернативна (невійськова) служба: проблеми і перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. Вип. 90. Ч. 5. С. 374–380. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/51-3.pdf>
8. Мохончук Б., Ковтуненко О. Альтернативна служба з міркувань совісті: міжнародні стандарти, судова практика та проблеми регулювання в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2025. № 1. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2025/alternatyvna-sluzhba-mirkuvan-sovisti-mizhнародni-standarty-sudova-praktyka-problemy/>
9. Марич Н. І. Право громадянина на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою: стан, проблеми реалізації в Україні в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 1. № 4. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/337494>
10. Ткаченко Є. В. Право на свободу віросповідання: судовий захист та деякі проблеми реалізації. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2 (8). URL: <https://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63594>

Дата надходження статті: 15.08.2025

Дата прийняття статті: 30.08.2025

Опубліковано: 01.10.2025